مەهاباد قەرەداغی

لە بەرامبەر چەند تەوەرێک لە پرسەکانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی

سازدانی: خالید عەبدولکەریم حەمەلاو

پرسە مەعریفی و کۆمەڵایەتیەکان, گفتو گۆیەکی چڕوپڕە, قسە کردنێکی جدیانەیـە لەگـەڵ شاعیر و ڕووناکبیر خاتوو مەهاباد قەرەداغی دا, لەسەر ئەو پرسانە,هـەروەها شـی کردنـەوەی چەند ڕەهەندێکی سۆسیۆلۆژی و ئەدەبی یە , لە ئایندەدا تەواو دەبــێ وەکـو کتێبیـك دەکەوێتـە بەردیدەی خوێنەران.لێرەدا یەکەم تەوەری بلاُونەکراوەی پێشکەشی سایتی دەنگەکانی دەکەین.

تەوەری یەکەم

چەمکە شاراوەکانی جەنگ

خالید: ڕۆژانە دەبینین، دەبیستین، بگرە زۆرجاریش خۆمان یەکێک دەبین لە قوربانییانی جەنگ. مرۆڤ لەگەڵ هاوڕێیەکی خۆیدا، حیزب لەگەڵ بەرامبەرەکەیدا، ئایین لەگەڵ نەیارەکانیدا (حەتمەن هەموو ئاینێک نەیاری هەیە)، شەڕ دەکەن و مێژووش پێمان دەڵێت مەرگەسات لەو شەڕانەوە بەجێماوە. مەبەستمە بپرسم تۆ وەک ڕووناکبیرێ سەرچاوەی یەکەمی شەڕەکان دەگەڕێنیتەوە بۆ چی؟

مەهاباد قەرەداغی: سەرچاوە زۆرە بۆ شەڕ، بەڵام گرنگترین و سەرەکیترینیان بەرژەوەندییەکانە. پرسی بەرژەوەندی زۆر ئاساییە بۆ مرۆڤ کە خەمخۆری بێت، چ لە سەر ئاستی تاکەکەس، یان گروپ و کۆمەڵگە و دەوڵەت، بەڵام بە چ شێوەیەک بەدەستی بهێنێت و بیپارێزێت، ئەوە پرسیارەکەیە .بێگومان هەموو بەدەستهێنانێکی نارەوای بەرژەوەندی توندوتیژی لێدەکەوێتەوە. هاوکێشەی بەرژەوەندی لە هەموو پەیوەندییەکدا هەیە، بەرژەوەندییەکی هاوبەش مرۆڤ بە یەکترەوە دەبەستێتەوە، بەڵام زۆر جار یاسای بەرژەوەندی هاوبەش پێشێل دەکرێت و لایەک مافی ئەویدی دەخوات و کێشەکان سەرهەڵدەدەن. خۆ ئەگەر مرۆڤ تەنها بیتوانیبایە لە هاوکێشەی)بەرژەوەندی هاوبەش) بەهرەمەند بێ و کاری پێبکات، ئەوە مێژووی ئاشتی گرەوی لە مێژووی شەڕ دەبردەوە، وەلێ چونکە مرۆڤی ئەم گێتییەی ئێمە گیرۆدەی داوی (بەرژەوەندی هەر بۆخۆ) یە، بۆیە لە سەر ئاستی تاکەکەسەکان و گروپەکان و حیزبەکان و، دەوڵەتەکان ئەو هەموو شەڕە هەڵدەگیرسێ و ژیانی سەرزەمینی ئێمەی نابووت کردووە .

زۆربەی جار لە بارەی شەڕەکانەوە ئەو هۆکارانە دەخرێنە ڕوو کە زۆر لاوەکین و فاکتەری سەرەکی دەستپێک و هەڵگیرسانی شەڕەکان نەبوون. لە شەڕێکدا ئیدی هی دوو کەس بێت، یان دوو گرووپی بچوک بێت، یان هی دوو حیزب و یانیش هی دوو دەوڵەت و بگرە چەند دەوڵەتێک پێکەوە، کەسانێکی زۆر تێوەدەگلێن بێ ئەوەی لە ئامانجی ڕاستەوخۆی شەڕەکان ئاگادار بن و بێ ئەوەی بزانن بۆ و لە پێناوی چی شەڕ دەکەن. مێژووی مرۆڤایەتی شاهێدی شەڕی سەدساڵە و دە ساڵە و چەند ساڵەیە، شاهێدی شەڕی درێژخایەن و کورتخایەنە، قوربانییەکانی شەڕ لە ژمارەنەهاتوون، ئاکامەکانیشی ماوەیەکی زۆر درێژخایەن کاریگەری ڕاستەوخۆ لەسەر باری دەروونی هەموو تاکێکی کۆمەڵگەکان بەجێدەهێڵێ و ئەو گرژبوونەوە دەروونییانەی پاش شەڕەکانە کە ناهێڵێ مرۆڤەکان لەگەڵ ئاشتیدا دۆستایەتی ببەستن و ئارامی ڕوویان تێبکات. بۆیە بازنەی بەدکاری و بەدگۆیی لە دوای شەڕەکان درێژە دەخایەنێ و شەڕە گەرمەکان شێوە و ڕەنگیان دەگۆڕێ و لە شەڕی (گەرم و سوور)ەوە دەبن بە شەڕی (سارد و سپی). شەڕی سارد و سپی جیاوازییەکەی لەگەڵ شەڕی گەرم و سوور تەنها ئەوەیە لە شەڕی سوور و گەرمدا خوێن دەڕژێ و زیانی فیزیکی بە مرۆڤەکان دەگات، وێڕای کاریگەرییە دەروونییەکەش، وەلێ لە هی سارد و سپیدا مرۆڤەکان دەمێننەوە و لە ڕووی فیزیکییەوە لە نێو ناچن، بەڵام لەڕووی ڕۆحییەوە تێکدەشکێن و لە ڕووی دەروونییەوە گرژ دەبنەوە و لە چەندان جۆری قەیراندا خۆ دەبیننەوە .کۆمەڵگەی دوای شەڕ مرۆڤەکانی ئاسایی نابن، بۆیە خەمخۆرانی کۆمەڵگە دەبێ لە فیکری ئەوەدا بن بەرنامە بۆ ئاساییکردنەوە دابنێن. ئێمە زۆر جار دەبینین و دەبیستین قسە لەسەر ئاسایکردنەوەی بارودۆخی سیاسی و پەیوەندییە سیاسییەکان دەکرێت لە دوای قەیران و شەڕەکان، وەلێ بە دەگمەنیش نابیستین لە پاش شەڕەکان باس لە ئاساییکردنەوەی بارودۆخی دەروونی و ڕۆحی و کۆمەڵایەتی بکرێت. کە باری دەروونی و ڕۆحی و کۆمەڵایەتی خەڵکی کۆمەڵگەی پاش شەڕ چاک و ئاسایی نەکرێتەوە، پسپۆڕانە و بە پێی بەرنامەیەکی زانستی لێی نەکۆڵدرێتەوە لە پێناوی چارەسەرکردن، ئەوە ئەگەری دووبارەبوونەوەی شەڕ و قەیران و تەنگژەی جۆراوجۆر لەوکۆمەڵگەیەدا بەهێزە و دەشێ لەهەر کات و ساتێکدا ڕووبداتەوە، چونکە شەڕ کلتوورێک لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت توندوتیژی تێدا دەبێت بە نۆرم و بە شێوەیەکی ئاسایی پیادە دەکرێت. کاتێکیش توندوتیژی بوو بە نۆرم، لەو کۆمەڵگەیەدا دادپەروەری و دادسەروەری مانا نادەن و، کەشێکی سەربازییانەی تووڕەکەر دەبێتە کەشێکی باو و سەپاو لە نێو خێزان و لە نێو کۆمەڵگە و لە نێو دامودەزگاکانیشدا. لە کۆمەڵگەیەکی وادا بەها مرۆڤایەتییەکان تیادەچن و لە جێگەی ئەوان کۆمەڵێ بەهای دیکەی هاودژیان دێنەئاراوە و دەبن بە نۆرم و داب و نەریت و ڕێسای کۆمەڵایەتی. بۆ نموونە بێمتمانەیی جێگە بە متمانە لەق دەکات، ڕق و کینە بوار نادات خۆشەویستی بگاتە دەروونی مرۆڤەکان و تۆڵەسەندنەوە بە دەستی خۆ دەبێتە باوەڕ و کەس دڵدان بە یاسا و دادگادا نانێت، پارەدۆستی و هەڵپەی کۆکردنەوەی جێگەی ژیاندۆستی و ئارامی دەگرێتەوە، گەندەڵی لە هەموو ئاست و بوارەکاندا دەبینرێ یان هەست پێدەکرێت. ئا ئەمانە ئاکامە دیارەکانی شەڕن و زۆر کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لە ڕابردوودا و لە ئێستادا پێوەی دەناڵێنن.

خالید: تۆماس هۆبس، فەیلەسوفی ناوداری ئینگلیز بۆچوونێکی هەیە و دەڵێ مرۆڤ گورگی مرۆڤە. بە باوەڕی تۆ، ئەگەر مرۆڤ گورگە، چی وای لێدەکات گورگ بێت، ئایین یاخود کەلچەری کۆمەڵگە؟

مەهاباد قەرەداغی: میتافۆری (گورگ) زۆر بەکارهێنانێکی باوە لە کۆمەڵناسی و دەروونناسیدا. بۆ ئەو مرۆڤانەی کە لە دۆخی ئاسایی خۆیان دەردەچنە دەرەوە و هێندە توندوتیژی دژی یەکتری دەنوێنن وەک ئەوە وایەبەشێکیان چووبنە پێستی گورگەوە لەدژی بەشەکەی تریان کە هێشتا بە مرۆڤی ماون، ددان تیژ دەکەن. لە دەروونناسیدا میتافۆری (زمانی گورگ)یش بەکار دەبرێت بۆ ئەو جۆرە ئاخاوتنەی مرۆڤ بە تووندوتیژییەوە لەگەڵ یەکتری دەیکات و زیاتریش لەو کۆمەڵگانەدا دەبێت بە باو کە شەڕ میراتی تووندوتیژی بۆ بەجێهێشتوون و لە خووڕەوشتی مرۆڤەکانی ئەو کۆمەڵگانە نائارامی و خەمۆکی دەبێتە بەرهەمهێنەری ئاکار و گوفتاری تووندوتیژیئامێز .

دەپرسی ئاخۆ ئایین یان کەڵچەڕی کۆمەڵگە هۆکاری بەگورگبوونی مرۆڤە، بێگومان بنکەیەکی بەرفراوانی کلتوور لە ئایین پێکهاتووە، ئاینیش باوەڕە و لە ڕووی ڕواڵەتیشەوە زۆر کەڕەت ئایینەکان و باوەڕە جیاوازەکان وەک فاکتەری دژایەتی و شەڕ بەیان کراون و شەڕەکان وەک شەڕی نێوان دوو ئایین و دوو شارستانی ناسێنراون. بەڵام کەڵچەر بە گشتی و ئایینیش بە تایبەتی شتێکی دیکە نین جگە لە داهێنانەکانی مرۆڤ خۆی، واشیان بەکار دەبات کە مەبەستێتی و کە پارێزەری بەرژەوەندی و دەستکەوتەکانیان بێت. بۆ نموونە لە سەدەکانی ڕابردوودا ئایین بۆ فراوانکردنەوەی هەژموونی ئیمپراتۆرەکان و سنووری دەسەڵاتیان و سەقامگیرکردنیان بەکاربراون. هەر لە یۆنانییەکان و ڕۆمانەکانەوە تا ساسانییەکان و عوسمانییەکان، ئایینیان لە پێناوی دەسەڵاتی خۆیان و پاراستنی دەستکەوتەکانیان بەکاربردووە، نەک بە پێچەوانەوە. ئایین وەک ئامانج ناسێنراوە، بەڵام لە ڕاستیدا ئامانج بەرژەوەندییەکان و دەسەڵات بووە و ئایین ئامرازێکی بەهێز بووە بۆ پاراستنیان، چونکە باوەڕی مرۆڤ پەیوەندی بە ژیانی ڕۆحییەوە هەبووە و بەوهۆیەشەوە کۆنترۆڵی مرۆڤەکان کراوە و چۆن ویسترابێ وا بەکارهێنراوە. ئەوەی هۆکاری عەقڵانی شەڕەکانە و مرۆڤی کردۆتە گورگی مرۆڤ، مەیلی هەژموونی بەشێکی مرۆڤە بەسەر بەشەکەی تری و هۆکاری ئەمەش هەر بەرژەوەندییەکان و دەستبەسەراگرتنیانە. من پێدادەگرم لەسەر بەرژەوەندییەکان وەک فاکتەری سەرەکی شەڕ و، مەخابن ئەم فاکتەرەش لە هەزاران ساڵی ڕابردووەوە هەبووە و لە داهاتووشدا بەردەوام دەبێت. مرۆڤەکان بە گشتی بڕیاردەری شەڕ و ئاشتی نین، بەڵکە بۆ پێنج ملیارد مرۆڤی سەر زەوی چەند سەد کەسێک بڕیار دەدەن و بەرژەوەندییەکان ئەوان دیاری دەکەن و، ئەگەر شەڕ دەسکەوتی مادی هەبێت بۆ چەند هەزار کەسێکە، بەڵام ئاکامە نێگەتیڤەکانی و زیان و دەردەسەرییەکانی بۆ هەموو مرۆڤایەتییە.

خالید: لە زۆربەی شارستانییە کۆنەکاندا بۆچوونی جیاواز دەبینرێت بۆ شەڕ .هەن ڕەوایەتی پێ دەبەخشن و هەشن سەرکۆنەی دەکەن. ئەی شارستانی کوردی لێ لەم بارەیەوە تێدا بەدی دەکرێ؟

مەهاباد قەرەداغی: لە هەموو دنیادا وایە کە بەشێک مرۆڤ کە بەرژەوەندییان لە شەڕدایە و دەستکەوتیان دەبێ لەو شەڕە، پاساو بۆ شەڕەکان دەهێننەوە و ڕەوایەتی پێدەبەخشن و تا ئەو ڕادەیەی لە هەندێ کاتدا پیرۆزی دەکەن و وەک تێکۆشان لە پێناوی خودا و لە پێناوی نەتەوە و نیشتیمان ناوزەدی دەکەن. بەشێکی تر لە مرۆڤ کە هۆشیارانە ئاکار و ئاکامەکان هەڵدەسەنگێنن و هیچ بەرژەوەندییەکیشیان لە شەڕدا نییە سەرکۆنەی دەکەن و ئەنتی تێزی پاساوەکانی ئەوان و ئەنتی تێزی تیۆری بەپیرۆزکردنی شەڕ بەرهەم دەهێنن. بەڵام بەشێکی تریش لە مرۆڤ هەیە کە

هەڵوێستێکیان نابێ بەرامبەری و کەمتر زیانیان پێدەگات، دوابەشیش ئەو بەشەیە کە دەبنە قوربانی بێ ئەوەی هیچ دەستکەوتێکیان لەشەڕەکاندا هەبێت، کە ئەمانە بەشی هەرە زۆری مرۆڤەکان دەگرێتەوە .

کە ئەمە دەڵێم مەبەستم ئەوە نییە کە شەڕ لە پێناوی نەتەوە و نیشتیماندا نەکرێ، بێگومان ئەگەر نەتەوەیەک ژێردەست و نیشتیمانێک داگیر بکرێت، مرۆڤ ناچارە بۆ ڕزگارکردنیان تێبکۆشێ و، ئەمە لە دۆخی کوردستان و کورددا وابووە. لە مێژووی کورددا دوو جۆر شەڕ بوونیان هەیە، کە یەکەمیان بۆ ڕزگاری نەتەوە و نیشتیمان بووە و، شەڕێک بووە یەخەی گرتووە و دەبووایە بیکات، دووەمیشیان شەڕی خۆبەخۆ و ناوخۆ بووە کە لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی چەندان کەس بووە و شەڕی ناڕەوا بووە. لە مێژووی کۆندا میرنشینەکان و شەڕەکانی نێوانیان، لە مێژووی نوێشدا شەڕی ناوخۆیی نێوان دوو حیزبی کوردستان(پارتی و یەکێتی) نموونەی ئەو شەڕە ناڕەوایانەن کە لە پێناوی بەرژەوەندییەکان ڕوویان داوە و دەبووایە و دەتوانرا ڕوونەدەن.

خالید: بۆچی دەبینین زۆربەی شاعیرە کۆنەکان، زۆربەی داب و نەریتە کوردییەکان، کەمتر لە ئێستا بانگەشەی شەڕیان کردووە، ئەگەر بە ناڕاستەوخۆش بێت؟

مەهاباد قەرەداغی: هەتا ژیان سادە تر بوو بێ و پێویستییەکانی مرۆڤ کەمتر بووبێ، بەرژەوەندییەکانیش کەمتر بوون، کەواتە هۆکارە سەرەکییەکەی شەڕ کەمهێزتر بووە. وەلێ لەگەڵ ئاڵۆزبوونی ژیان و زۆربوونەوەی پێداویستییەکانیان، بەرژەوەندییەکانیش گەورە بوون و تا ئەوانیش گەورەتر بن پاڵنەری شەڕ بەهێزتر دەبێت .

کورد لە کۆندا ئایینی خۆی هەبووە و پەیڕەوی ڕێ و ڕەسمی ئایینی زەردەشتی کردووە و ئەو ئاینەش تا ڕادەیەکی زۆر بانگەشە بۆ ژیاندۆستی و ئاکار و ڕەفتاری نەرمونیان و باش دەکات. بەڵام هێزێک هات و بەشەڕ ئاینێکی تری سەپاند و بەهۆی ئاینەکەشەوە کولتوور و دابونەریتی تری سەپاند بەسەر خەڵکی کوردستاندا. لێرەشدا دیسان نەک خودی ئایینە سەپێنراوەکە، بەڵکە بەرژەوەندیی پیاوانی ئاینەکان هۆکار بوونە لەو شەڕانە. مەبەستیش تەنها بەئیسلامکردن نەبووە، بەڵکە مەبەست بووە بەناوی هەژموونی دینەوە خۆبەسەر ناوچەکەدا بسەپێنن و، سامانی مرۆیی و سروشتی ئەو وڵاتانەی کە ئاینەکەیان بەسەردا دەسەپێنن بخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە و بیکەن بە هی خۆیان. وەک چۆن ئەمەریکانیزەکردن لە ئێستادا لە ڕێگەی چەسپاندنی بەرژەوەندییەکانی وڵاتەیەکگرتووەکان لە ناوچە جیاجیاکاندا بەهۆی سەپاندنی زمان، کولتوور و دراوی خۆیەوە دەکات، ئاواهیش ئەوسا ئیسلامیزەکردن بۆ چەسپاندنی زمان و کولتوور و داب و نەریتی عەرەب بووە لە ناوچەکان .کولتوور و داب و نەریتی کوردی بەهۆی ئەو شەڕ و سەپاندنی بیروباوەڕ و کلتوور و زمانانی دیکەوە خۆماڵێتی خۆی لە دەست داوە و خلتەیەکە لە گیراوەی چەند کولتوورێکی دیکەی بێگانە و نامۆ بە پێکهاتەی سروشتی کەسایەتی مرۆڤی کورد. هۆی ئەوەشە سروشتی مرۆڤی کورد ئاڵۆزە و ئاسان نییە بڕوا و فەلسەفەی ژیانی مرۆڤی کورد دەستنیشان بکەیت، چونکە ئازاد نەبووە و خاوەنی خۆی نەبووە و بیرکردنەوەیەکی خۆماڵی نەبووە تا فەلسەفەی ژیانی بۆ دابنێت .

نەک لە کۆندا، بەڵکە لە ئێستاشدا مەفروزە شاعیران و نووسەران و ڕووناکبیرانی کورد بانگەشە بۆ شەڕ نەکەن و بە پێچەوانەشەوە بانگەواز بۆ ئاشتی و ژیانپەروەری بدەن. چینی ڕووناکبیر ئەو چینەن بەرژەوەندییان لە ئاشتیدایە نەک لە شەڕدا، چونکە چڕبوونەوەی بیری ئەوان لەسەر گەشەپێدانی کولتوور و پەروەردەکردنی نەوەکان و خۆشگوزەرانی خەڵکە، هەموو ئەمانەش لە کەشی ئاشتیدا جێبەجێ دەبن و لە کەشی شەڕدا نغرۆ دەبن. لەبەر ئەم هۆیانەیە کە ڕووناکبیری ڕاستەقینە هەمیشە ئەوانە دەبن کە دژی شەڕ دەوەستن و بە پرۆژەی جۆراوجۆری ئاشتی، دیموکراتی و ئازادیخوازانە بەرەنگاری شەڕ دەبنەوە .

خالید: شەڕ گەورەترین کارەساتی بەسەر مرۆڤایەتیدا هێناوە. هەر کۆمەڵگەیەک پشکێکی ماڵوێرانی بەرکەوتووە، ئەگەر ڕاستەوخۆ لەشەڕیش نەبووبێت. شەڕی فیزیکی لە سەدەکانی ڕابردوودا عەقڵی ستاتیک کرد، مۆدیرنیتە هات عەقڵ لەو جامبوونە ڕزگار بکات. جیهان کەوتە خۆ و دەیان جاڕنامە و دەزگا و ڕێکخراو بۆ بەرەنگاربوونەوەی شەڕ دروست بوون ئێستا چەند شارستانێتی بەردەوام لە هەوڵدان جیهان قووت بدەن، ئەمە دەرهاویشتەی بردنەوەی ئەو شەڕانەیە، یاخوود دروستکردنەوەی دەوڵەت و کۆمەڵگەیەکی بێ شەڕە؟

مەهاباد قەرەداغی: مێژووی مرۆڤ جگە لە سەدان شەڕی گەورە و بچووک، ناوخۆیی وڵاتان و لەگەڵ یەکدی، خاوەنی دوو شەڕی جیهانیشە کە نزیکەی سەرجەم مرۆڤەکان ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ تێوە گلاون و زیانیان بەرکەوتووە .کە ئەو هەموو شەڕە هەبووبێت، مانای ئەوەی لە جیهاندا توندوتیژی وەک نورمێک قبوڵکراوە و کاری پێ کراوە، بۆ ئەوەی توندوتیژی ئاسایی نەبێت بە لای مرۆڤەوە پێویستی بەوە کردووە هزری مرۆڤەکان گۆڕانی بەسەردا بهێنرێت و بەرنامەیەک بۆ ئەو گۆڕانە دابنرێت. بێگومان لە هەموو کات و قۆناغەکانیشدا مرۆڤی ژیاندۆست، خەمخۆری مرۆڤایەتی، ئاشتیخواز و دانا هەبوون کە بیرکەرەوە بن بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤ لەو قەیرانانەی کە تێی کەوتووە. دەبینین ڕێکخراوی نێونەتەوەیی بۆ ئەو مەبەستانە دامەزراون و جاڕنامەی گەردوونی مافی مرۆڤ یەکێک لە بەرهەمەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکانە کە تیایدا جەخت لەسەر بەهاکانی مرۆڤێکی سروشتی دەکاتەوە. مرۆڤێکی سروشتی مرۆڤێکە لە سروشتەوە کۆمەڵێک بەهرە و ماف و ئازادی پێبەخشراوە و کلتوورەکان و بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵ و گروپ و چینەکانی کۆمەڵگە وا دەکەن شەڕەکان هەڵبگیرسێن و مرۆڤیش لەو ماف و ئازادی و بەها سروشتییانەی خۆی دادەبڕێت .مرۆڤەکانی ئەم گەردوونە هەمووی پێکەوە هاوبەشن و کاریگەریان لەسەر یەکتری هەیە. لەمپەڕی دنیا مرۆڤێک ئازاری پێبگات، کار دەکاتە سەر مرۆڤێکی دیکە لەو پەڕی دنیا بەهۆی ئەو وزە هاوبەشەوە کە مرۆڤایەتی پێکەوە بەستوەتەوە. خەڵکی گەردوون ڕێک وەکو یەک خێزان وان، هەر ئەندامێکی ئەو خێزانە نەخۆش بێت، کار لە ئاسوودەیی هەموو خێزانەکە دەکات. ئەم فەلسەفەی وزەی هاوبەشەیە وا دەکات مرۆڤ پێویستی بە یاسا و ڕێسای گەردوونی هاوبەش بێت و نموونەیەکی ئەوەش جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی مرۆڤە، کە لە دیسەمبەری 1948دا ڕاگەیاندرا و لەم پەنجا و هەشت ساڵەدا لە لایەن بەرەی ئاشتی و ئازادیخوازانەوە تێکۆشانێکی زۆری بۆ کراوە تا لە وڵاتان و کۆمەڵگەکانی دنیادا بچەسپێت و ببێتە سەرچاوەی یاسا و ڕێسا و ڕێنومایییەکانیان .

له دوای شەڕە جیهانییەکانەوە مرۆڤ پێویستی بەوە بوو دووبارە پەروەردە بکرێتەوە و، بە جۆرێک پەروەردەبکرێتەوە کە مەیل بداتە ژیان و بە خۆشەویستی و ئاسوودەیی، هاوکات نەفرەت لە شەڕ و توندوتیژی و هۆکارەکانی بکات. پەروەردەکردنەوەی مرۆڤیش پێویستی بەوە هەبوو لە ڕەگ و ڕیشەوە بێت، لە ساوایەتییەوە بێت و ڕاستەوخۆ کار لەسەر مینتالیتە بکرێت، واتە عەقڵ بگۆڕدرێت. لە ئەوروپادا بە گشتی دوای شەڕی جیهانی دووەم، کار بۆ ئەوە کرا سیستەمی پەروەردە بەو ئاراستەیە بگۆڕدرێت کە ببێتە بەرهەمهێنەری نەوەی تەندروستی ژیان و ژینگە دۆست. مرۆڤ کە ژیانی خۆش نەوێت، خۆی و ئەویدی خۆش ناوێت و، ئاسانە بۆی بڕیار بۆ وێرانکردنی ژیانی خۆی و ئەویدی بدات و شەڕ بنێتەوە. مرۆڤ کە ژینگەی خۆش نەویست ئاسانە بۆی پیس و ژەهراوی بکات و خاپووری بکات و، سەرچاوەکانی ژیان کوێر بکاتەوە. لە پاش شەڕەکان، ئەگەر بەرنامەیەکی عەقلانی بۆ گۆڕینی عەقڵ پێش هەر گۆڕانێکی تر نەکرێتەوە، ئەو کۆمەڵگەیە دەستی لە یەخەی شەڕ نابێتەوە.

لەگەڵ هەموو ئەو هەوڵانەشدا کە بۆ بۆ پاراستنی ژینگە و ژیانی مرۆڤ لە لایەن مرۆڤدۆستان و ژینگەدۆستان دەکرێت، وەلێ شەڕ هەر هەیە و، دەبینین ئێستاش وڵات هەیە وەک نەهەنگ وڵاتانی تر قووت دەدات و، کۆمەڵگەی زاڵ و کلتووری زاڵ هەیە و دەیەوێ هەژموونی بەسەر دنیادا هەبێت. هۆکارە سەرەکییەکەش دیسانەوە بەرژەوەندییەکان و بەهیخۆکردنی سامانەکانی سروشت و مرۆڤ و قۆرخکردنیانە بۆ خۆ .

خالید: پێت وایە مرۆڤ وەڵامی ئەو پرسیارەی دەست بکەوێت، کە بەردەوام دەپرسێ: کەی شەڕ دەست لە یەخەی مرۆڤایەتی بەردەدات؟

مەهاباد قەرەداغی: لەبەر ئەوەی شەڕ بەرهەمهێنەری خۆیەتی و ئاشتیش بەرهەمهێنەری خۆیەتی، هەردووکیشیان بەرهەمی مرۆڤەکان خۆیانن، بۆیە لەو وڵاتانەدا کە عەقڵی شەڕپەروەر ڕێبەرە و مێژوویەکیان لە توندوتیژی تێپەڕاندووە، شەڕی جۆراوجۆری دیکەش بەرهەمدەهێننەوە. لەو وڵات و کۆمەڵگایانەشدا کە ڕێبەری ئاشتیپەروەر بەڕێوەیان دەبەن، ئەو ئاشتییە بەردەوام دەبێت. لە وڵاتی سوێددا بۆ نموونە، دووسەد ساڵە هیچ شەڕێک هەڵنەگیرساوە، سەد ساڵێکیشە سیستەمێکی دیموکراتی وڵات بەڕێوە دەبات و، لەگەڵ ئەوەشدا بەردەوام ڕێبەرانی ئەم وڵاتە بیر لە بنبڕکردنی ئەو دیاردانە دەکەنەوە کە مەیلی توندوتیژی لە مرۆڤدا گەشە پێدەدەن. لە وڵاتێکی وادا تەنانەت بیر لەوەش دەکەنەوە کە لە چیرۆکی منداڵاندا باس لە کلکبڕینی پشیلەیەک نەکرێت، تا مەیلی توندوتیژی لای منداڵ دروست نەبێت، کەواتە مرۆڤ دەتوانێت پێشبینی ئەوە بکات لەم وڵاتەدا دەشێ ئاشتی و ئاسوودەیی هەردەم خۆیان بەرهەم بهێننەوە و شەڕ هەڵنەگیرسێت. هەر کۆمەڵگەیەکی دیکەش بەم جۆرە بیر بکاتەوە و بەرنامە بۆ چەسپاندنی ئاشتی دابنێت، دەتوانێت ئاشتی دەستەبەر بکات. بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە ئایا کۆمەڵگەکان و ڕێبەرانی کۆمەڵگەکانی دیکەش وا بیر دەکەنەوە؟ سەبارەت بە کۆمەڵگەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە داخەوە دەتوانین پێشبینی ئەوە بکەین کە بەو مینتالیتەیەی کە ئێستا کاری پێدەکرێت و بەو مەیلی مەرگدۆستییەی کە لە لای ڕێبەرانی کۆمەڵگە هەیە، شەڕ بەرهەمبێتەوە و بازنەیەکی بەدکاری و بەدڕەفتاری و بەدگفتاری بەردەوام بسوڕێتەوە